

УДК 343.1

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЕЛЕКТРОННОГО СУДУ ЯК НОВЕЛИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Волошина Г.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті наведено аналіз майбутніх змін процесуального законодавства щодо впровадження проекту «Електронного суду». Розглянуто стан законодавчого регулювання інформатизації судової системи. Приведено аналіз сучасних проблем новел судочинства. На його основі запропоновано шлях вирішення проблеми.

Ключові слова: електронний суд, електронне судочинство, стан, проблеми, державне регулювання, модернізація.

Постановка проблеми. Серед всіх нововведень у процесуальне законодавство, одним із ключових та досить очікуваних буде запровадження електронного судочинства як форми правосуддя, покликаної якщо не вирішити, то хоча б нівелювати значний масив проблемних аспектів сучасного судочинства в Україні. Проте безліч факторів свідчать про реальну невідповідність судової системи та суспільства для впровадження електронного судочинства та необхідності загальмувати процес впровадження електронного суду як частини судової реформи хоча б на наступні кілька років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На щастя, безліч авторитетних вітчизняних правознавців ведуть досить жваву дискусію щодо використання новітніх технологій та їх законодавчого закріплення в галузі судочинства. Значну увагу висвітленню даних питань приділяли А.Ю. Каламайко, М.Б. Кравчик, Н.В. Кушакова-Костицька, Н.І. Логінова, І.А. Каланча, Л.Р. Сердюк, М.В. Бондаренко, С.Г. Пограничний, В.В. Білоус, О.С. Фонова, А.Л. Паскар, І.О. Ізарова, О.В. Головченко, Р.О. Кирилюк, І.О. Боголюбський, О.О. Присяжнюк, О.П. Євсєєв, І.В. Булгакова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день, у всьому світі електронне судочинство розглядається як надзвичайно ефективний та дієвий інструмент для реалізації особою свого права на ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист. Модернізація судочинства у закордонних державах відбувалось протягом десятиліть шляхом поступових та виважених змін. На відміну від своїх попередників, український законодавець, перебуваючи у вирі «європізації» сучасного життя у країні – переважно законодавства, прагне швидких та беззаперечно прогресивних змін. Проте, законодавець не звертає увагу досить вагомі проблеми, які постають у зв'язку з такими змінами. Саме через такі прогалини, впровадження проекту електронного судочинства та його подальше використання правозастосовувачами стає достатньо тривалим та неспроможним для задоволення потреб осіб.

Мета статті. Метою даної статті є висвітлення проблематичних питань впровадження електронного судочинства у судову систему України та наголошення на необхідності їх виправлення.

Виклад основного матеріалу. Життя плине, воно не стоїть на місці особливо в епоху

інформаційних технологій, життя стрімко біжить на зустріч змінам у напрямі побудови нового інформаційного суспільства. Наразі всі найбільші сфери життєдіяльності людини перейшли в нову електронну форму. Судова система також не думає відставати від виру суспільних змін, вона прагне стати більш зручною та легкою в користуванні для всіх і кожного. На сьогодні українське законодавство є достатньо адаптованим до інформатизації системи судочинства. Саме це зумовило появу проекту «Електронний суд», або електронний доступ до правосуддя, як його ще називають.

Мета впровадження даного проекту – нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді. Така мета є досить амбіційною зважаючи також на висловлення наукових експертів проекту, про те, що на відміну від інших європейських держав, де електронне судочинство впроваджувалося поступово, а в деяких країнах протягом десятиліть, в Україні цей процес повинен пройти швидко і одночасно в судах всіх юрисдикцій. Електронне правосуддя спрямоване на забезпечення прозорості та доступності правосуддя, на підвищення якості роботи судів та значну економію державних коштів. Реалізація проекту «Електронний суд» є одним із напрямів підвищення ефективності роботи правосуддя в Україні [3, с. 433]. На сьогодні відбуваються перші спроби втілити досвід закордонних країн, перейшовши від паперового судочинства до ефективнішого – електронного.

Для того, щоб зазначити проблемні аспекти електронного судочинства, перш за все необхідно дослідити історичний аспект появи такого явища, а також міжнародний досвід існування електронного судочинства.

У юридичній літературі під поняттям «Електронний суд» розуміють автоматизацію процесів судового діловодства і забезпечення повноцінного поширення інформації щодо судового розгляду, правової інформації, узагальнення судової практики, публікації цієї інформації для громадян, а також забезпечення дотримання процесуальних строків. Це можливість обміну процесуальними документами між судом і учасниками процесу в електронному вигляді [1]. Система електронного судочинства є одним з елементів електронного урядуван-

ня, що нині розглядається як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних мереж, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій.

Деякі науковці та правозастосовувачі виділяють наступні елементи системи електронного судочинства:

1) можливість повноцінної двосторонньої комунікації між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій;

2) визнання усього спектру існуючих сьогодні електронних інформаційних ресурсів належними і повністю допустимими доказами в судовому процесі;

3) можливості вчинення в електронному форматі усіх процесуальних дій під час розгляду будь-яких судових справ.

У закордонних країнах ідея електронного судочинства виникла у кінці вісімдесятих років минулого століття та вперше знайшла своє закріплення у провідних країнах – США, Канада, Австралія, Італія тощо. Наприклад, в Сінгапурі електронна система подачі документів до суду використовується ще з 1997 року, а з 2000 року така система є обов'язковою для всіх категорій цивільних справ. З 1998 року частиною судової системи США став «електронний суд», що забезпечує доступ для отримання інформації про судові справи та іншу визначену законодавством інформацію, пов'язану із судочинством. Також у США було прийнято систему «Управління справами / Електронний Архів справ» для забезпечення доступу до відповідних файлів в Інтернеті.

У Великобританії ще з 80-х рр. минулого століття влада поступово вводить в практику елементи електронного судочинства. У 2016 р було анонсовано проведення цифрової реформи в судовій системі країни. Така система перш за все дозволить відповідачам і потерпілим брати участь у засіданнях дистанційно, за допомогою онлайн-зв'язку. Зокрема, цифрова реформа дозволить потерпілим і свідкам брати участь у судових засіданнях, в тому числі в перехресних допитах, по відеозв'язку. Таким чином, на думку експертів, вдасться уникнути психологічних травм, викликаних особистою зустріччю потерпілих зі злочинцем, крім того дистанційна участь дозволить особам краще згадати обставини подій.

Також не можна не звернути увагу на Польщу з судовою системою, подібною до нашої, на яку перед впровадженням реформ (у тому числі судової) часто звертається увага, адже тут електронне судочинство успішно діє вже понад 7 років. Спори, що виникають з кредитних або інших грошових правовідносин, включаючи комерційні та трудові спори, в судах Польщі розглядаються в режимі онлайн, і що важливо без участі сторін або їхніх представників, за поданими в електронній формі матеріалами.

Питання інформатизації судової системи знайшли своє відображення у європейських та міжнародних рекомендаціях та стандартах.

Цікавим є те, що ще у 1981 році Комітет Міністрів Ради Європи рекомендував державам-членам скасувати застарілі процедури, які не мають практичної користі, забезпечити судам достатній персонал та можливості ефективної роботи і ухвалити порядок, який дозволить контролювати перебіг провадження з самого його початку [2].

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки зазначає, що «Розподіл справ серед суддів суду має здійснюватися на основі об'єктивних попередньо встановлених критеріїв для забезпечення права на незалежність та неупередженість суддів. На такий розподіл справ не повинні впливати сторони у справі чи інші особи, зацікавлені в результатах розгляду справи» (п. 24). «І органи влади, і судді повинні підтримувати ідею використання систем електронного розподілу справ і технологій зв'язку та передачі інформації. Використання таких систем у судах вітається» [4].

Також необхідно звернути увагу, що 12 грудня 2003 р. була прийнята Декларація ООН «Побудова інформаційного суспільства – глобальна задача в новому тисячолітті». Декларацією, зокрема, проголошено наступні принципи побудови інформаційного суспільства:

1) верховенство права, поряд зі сприятливою, прозорою, заснованою на принципі технологічної нейтральності і передбачуваною політичною і регламентною базою, врахує національні особливості, необхідне для створення орієнтованого на інтереси людей інформаційного суспільства;

2) використання і розгортання проекту повинні бути спрямовані перш за все на створення переваг у всіх аспектах нашого повсякденного життя;

3) додатки на базі ІКТ потенційно важливі для діяльності органів державного управління і наданих ними послуг [5].

Зарубіжний досвід беззаперечно доводить, що за наявності чітко окресленої мети, досягнути позитивного результату – впровадження системи електронного судочинства, зовсім не складно. Спираючись на зарубіжний досвід, беручи до уваги рекомендації та настанови міжнародних інституцій 15 грудня 2017 року в Україні набрала чинності чергова судова реформа. Законом № 2147-VIII передбачено створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС). Наказом Державної судової адміністрації України (далі – ДСА) від 22.12.2017 № 1126 затверджено План заходів щодо реалізації ДСА Закону № 2147-VIII. Так, ДСА планує до 28.02.2018 р. розробити проект положення про ЄСІТС, провести консультації з Радою суддів України та подати його на затвердження до Вищої ради правосуддя. За прогнозами ДСА, ЄСІТС має запрацювати у січні 2019 р.

Загальновідомо, що нині діюча автоматизована система документообігу була запроваджена у судово-процесуальну діяльність нашої держави ще до нещодавніх змін різноманітними нормативно-правовими актами, зокрема:

1) стаття 151 була включена до тексту КАС України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматизованої систе-

ми документообігу в адміністративних судах» № 1475-VI від 05.06.2009 р.;

2) законом № 1475-VI було доповнено ГПК України статтею 21;

3) стаття 111 доповнила ЦПК України, в силу припису п. 3.6. перехідних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 07.07.2010 року;

4) Новий Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 року первинно містив відповідну норму про автоматизовану систему документообігу суду (див. ст. 35 КПК України).

Окрім того, незважаючи на нещодавнє оновлення основних принципів функціонування автоматизованої системи документообігу, і теоретики, і практики правозастосування наголошують на суттєвих системних недоліках у цій сфері. Зокрема, В. О. Смірнова та М. М. Пархоменко виділяють наступні проблеми у діяльності вже існуючої в українських судах автоматизованої системи документообігу, а саме:

1) автоматизована система документообігу в судах періодично дає збої, що призводить до понад півмільйона не зареєстрованих справ та їх нерівномірний розподіл;

2) відсутність у деяких судів електронного цифрового підпису, через що вони не можуть направляти рішення до реєстру;

3) неможливість списати непридатну техніку, яка давним-давно вийшла з ладу, з чого випливає неможливість її оновити;

4) недостатнє розуміння користувачами системи електронного документообігу в органах державної влади основних задач, які повинен вирішувати електронний документообіг, та психологічна неготовність працівників до використання нових інформаційних технологій; низький рівень комп'ютерної грамотності суспільства, що ускладнює перехід на електронний документообіг у взаємодії між державними установами і громадянами [6, с. 159].

Аналізуючи очікувані зміни до процесуального законодавства щодо впровадження електронного судочинства, думки науковців та правозастосовців, як завжди, поділилися на два протилежних табору.

Перші зазначають, що досліджувана новела є надхвчайно позитивною, і реалізація цих положень має стати одним з пріоритетних напрямків удосконалення системи судочинства, оскільки електронне судочинство значно спрощує доступ до справи її учасників, скорочує часові, фінансові та організаційні витрати, пов'язані з пересилкою матеріалів з одного суду до іншого та ознайомленням з ними учасників.

Дослідивши та проаналізувавши думки першого табору, якими вони аргументують свою позицію, могу виділити наступні позитивні риси:

1) Тепер направляти документи в суд, а також обмінюватися доказами зі сторонами процесу можна виключно в електронному вигляді, без додаткової їх реєстрації в паперовому вигляді в судовій канцелярії. Окрім того, за подачу документів в електронному вигляді на 20% зменшується ставка судового збору.

2) Виконавчі документи будуть також переведені в електронну форму і буде створений ще

один реєстр – Реєстр виконавчих документів. До такого реєстру матимуть доступ як державні, так і приватні виконавці.

3) Електронні інструменти дозволяють сторонам судового процесу в певних категоріях справ брати участь в судових засіданнях без обов'язкової присутності в залі.

4) Дотримання процесуальних строків, зниження часових і грошових витрат сторін по доставці документів до суду, підвищення зручності і швидкості обробки документів.

Інші навпаки, вказуючи на позитивні риси, акцентують увагу на суттєвих недоліках впровадження таких змін у судову систему України. В аспекті висвітлення проблемних питань впровадження електронного судочинства не можна не звернути увагу на висновки головного науково-експертного управління Апарату ВРУ, який узагальнює думки представників другого табору і виділяє наступні недоліки «Електронного Суду»:

1) Відсутність належного фінансування судової системи взагалі і видатків на інформатизацію, що призводить до неспроможності задоволення потреб усіх охочих у користуванні певними сервісами внаслідок недостатності потужностей відповідних програмно-апаратних комплексів та недостатності спеціалістів для їх обслуговування;

2) Відсутність єдиних стандартів щодо інформаційного контенту, котрим мають відповідати відповідні судові інформаційні ресурси, електронні сервіси, та відсутність стимулів щодо їх закріплення та покращення;

3) Відсутність єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування учасників процесу з судом та з іншими державними органами;

4) Невідповідність процедури електронного правосуддя гласності та відкритості судового процесу як основним засадам судочинства;

5) Впровадження новел закону змін до процесуального законодавства на загальнодержавному рівні буде можливим лише за умови подолання «цифрової нерівності». При цьому, ігнорується питання фінансових витрат, пов'язаних з процесом дематеріалізації судової процедури, порушуючи тим самим вимоги частини першої статті 91 Регламенту Верховної Ради України;

6) На думку Головного управління, питання визначення Адміністратора ІТС, а також питання вимог щодо безпеки відповідних баз даних та їх надійності, мали б вирішуватись не на підзаконному нормативно-правовому рівні (Положення – як це передбачено проекті), а на рівні Закону [7].

Дослідивши висновки представників двох таборів, я дійшла до цілком логічного на мій погляд висновку, що проблемні питання досліджуваних змін є вагомими та значно перевищують позитивні риси. Вважаю, що запропоновані науковцями переваги електронного судочинства є більш абстрактними і загалом виникають вже після остаточного впровадження інституту електронного судочинства, безпосередньо на стадії його використання. Висвітлені ж проблемні питання є більш реальними та такими, що виникають вже на стадії впровадження електронного суду, отже

здатні впливати на тривалість такого процесу та подальших результатів такої модернізації.

На мою думку одними із найбільш кричущих проблемних питань є наступні:

1) Неналежним чином підготовлена законодавча база, адже саме шляхом видання та на підставі законів ті НПА здійснюється зміни системи судочинства, які повинні бути достатніми та належним чином врегульовувати нововведення. Необхідне закріплення єдиного підходу та механізмів змін задля запобігання виникнення колізій та прогалин правової регламентації інституту;

2) Необхідність здійснення значних матеріальних затрат, що викликані особливістю процесів інформатизації, а також великою вартістю та кількістю обладнання, що необхідно для електронного судочинства. Така проблема безпосередньо виникає внаслідок несприятливої економічної ситуації, що склалась у державі, та на подолання якої необхідно декілька років. Також це пов'язано як з низьким рівнем матеріального забезпечення населення і з відсутністю належного телекомунікаційного оснащення у багатьох регіонах України;

3) Проблема кібербезпеки електронної системи, адже інформація, яка використовується в процесі електронного судочинства, вимагає особливих заходів захисту. У квітні вступив у силу Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», але цей закон також є новелою, отже не в змозі належним чином врегулювати це проблемне питання;

4) Проблемним також є те, що необхідне створення й подальше функціонування автоматизованих робочих місць на основі та із застосуванням принципів системності, гнучкості, стійкості, ефективності. Проте це може дати ефект тільки за умови правильного розподілу функцій та навантаження між користувачем

і комп'ютером. Лише за такого підходу автоматизовані робочі місця можуть бути засобом підвищення не тільки продуктивності праці та ефективності управління, а й соціальної комфортності фахівців, що безпосередньо впливає на функціонування «Електронного суду».

Висновки і пропозиції. Безперечно, такі зміни є вагомим кроком до запровадження механізмів електронного судочинства в Україні. Проте, аналіз вищезазначених думок щодо питань впровадження такої, безумовно прогресивної для сучасного судочинства інституції, проливає світ на проблеми, що є суттєвими перепонами для практичної реалізації таких змін, забезпечення реального доступу до електронного судочинства всім громадянам, її надійності та збереження інформації. Також досить проблемним є фінансовий аспект, адже впровадження електронного суду вимагає залучення значної кількості ресурсів, як у грошовій формі так у формі людських ресурсів.

Таким чином, підсумовуючи усе вищезазначене, можу констатувати, що й оптимізація та вдосконалення автоматизованої системи документообігу суду (у форматі перетворення її на єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему) беззаперечно буде сприяти полегшенню доступу до правосуддя. Проте, як свідчить практика, навіть найрозвиненішим країнам для впровадження систем електронного суду знадобилося досить багато часу. Україна лише починає свій шлях в даному напрямку. Через існування значних проблем «Електронний суд» є для нашої країни сьогодні недосяжною метою, але є величезна надія та віра, що незабаром він все ж запрацює, адже в епоху стрімкого розвитку інформаційних технологій питання електронного судочинства – швидше вже необхідність, ніж просто бажання вдосконалитися.

Список літератури:

1. «Електронний суд: зарубіжний досвід та впровадження в Україні» [Електронний ресурс] // Вінницький апеляційний адміністративний суд. – 2016. – Режим доступу: <http://www.vaas.gov.ua/news/elektronnij-sud-zarubizhnij-dosvid-ta-vprovadzhennya-v-ukra%D1%97ni/>.
2. Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя, ухвалена на 68 засіданні заступників міністрів 14 травня 1981 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133.
3. Логінова Н. І. Упровадження електронного правосуддя в систему судочинства [Електронний ресурс] / Н. І. Логінова. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v72/61.pdf>.
4. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена на 1098 засіданні заступників міністрів 17 листопада 2010 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.
5. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 12.12.2003. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c57.
6. Смірнова В. О., Пархоменко М. М. Проблеми впровадження «електронного суду» в Україні / В. О. Смірнова, М. М. Пархоменко // Філософсько-педагогічні аспекти формування свідомості технічної інтелігенції: Матеріали регіональної науково-практичної конференції (15 березня 2012 р.) – Красноармійськ, КІП ДонНТУ, 2012. – С. 156-160.
7. У ВР знайшли 6 причин не поспішати зі створенням електронного суду [Електронний ресурс] // Закон і Бізнес. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://zib.com.ua/ua/print/129277u_vr_znayshli_6_prichin_ne_pospishati_zi_stvorenyam_elektro.html.

Волошина А.А.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ЭЛЕКТРОННОГО СУДА КАК НОВЕЛЛЫ УКРАИНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Аннотация

В статье приведен анализ будущих изменений процессуального законодательства в части внедрению проекта «Электронного суда». Рассмотрено состояние законодательного регулирования информатизации судебной системы. Приведен анализ современных проблем модернизации судопроизводства. На его основе предложено путь решения проблемы.

Ключевые слова: электронный суд, электронное судопроизводство, состояние, проблемы, государственное регулирование, модернизация.

Voloshina G.O.

Yaroslav Mudryi National Law University

PROBLEMATIC ASPECTS OF E-COURT AS UKRAINIAN INNOVATIVE LEGISLATION

Summary

This article gives an analysis in introduction of the e-court project in procedure legislation. There is examined the state legislative regulation of information of the judicial system as well as the analysis of modern problems of modernization of legal proceedings is given. On the basis of article, we are offered ways to solve problems considered there.

Keywords: electronic court, e-mail court proceedings, status, problems, state regulation, modernization.